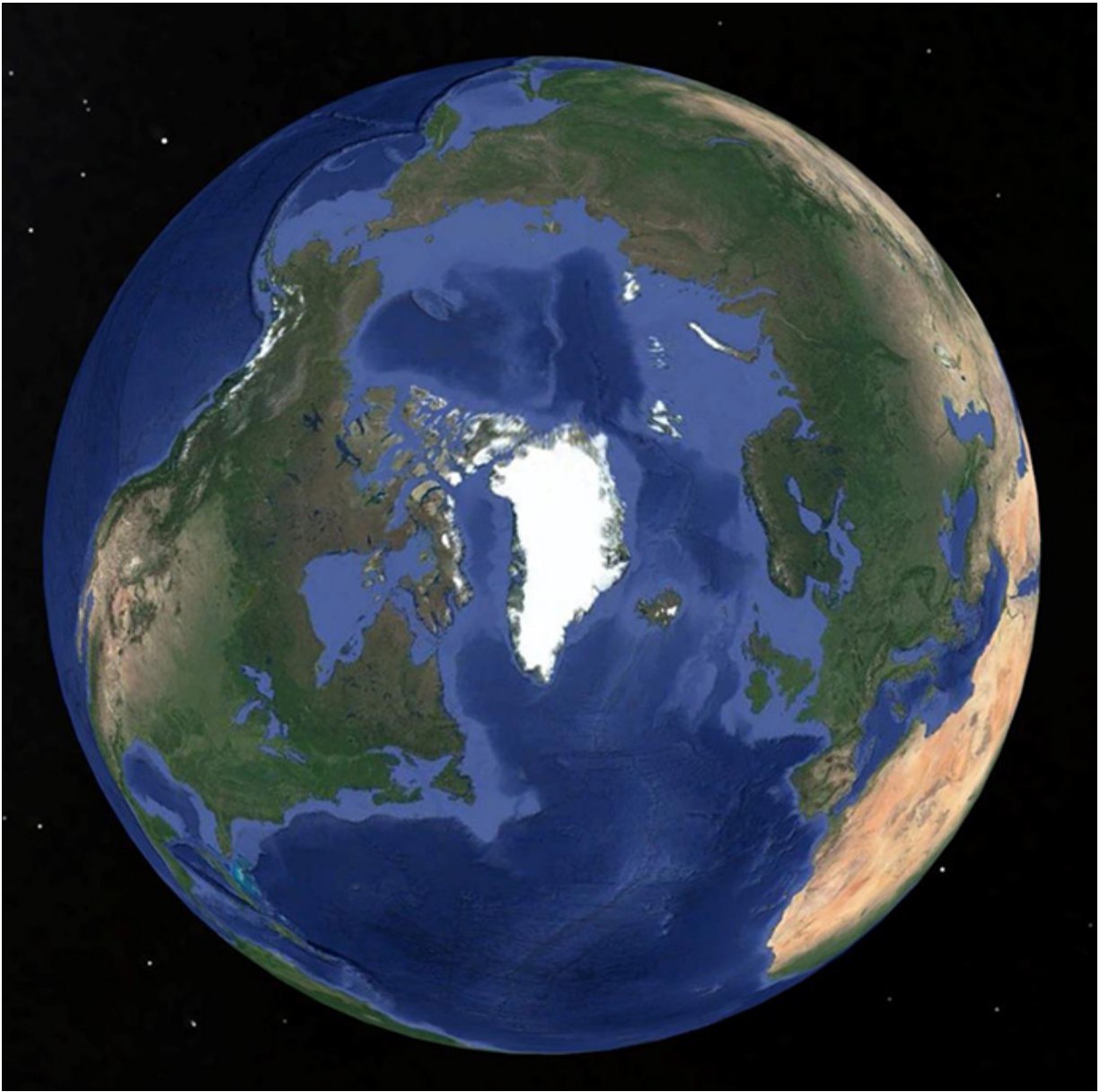

Torbjørn Ydegaard

Grønlands Historie

Fra forhistorisk jægerkultur til
selvstændighed i det senmoderne

INDHOLD

FORORD

DE ARKTISKE JÆGERKULTURER

Forhistoriens arktiske jægerkulturer

Independence I

Saqqaq

Independence II

Tidlig Dorset

Sen Dorset

De historiske jægerkulturer

Inuit-kulturen

Historisk overblik

Den materielle kultur

Den immaterielle kultur

Østgrønland

Forhistorisk tid

Historisk tid

Antropologier

Nordgrønland

Inuhuit: Inuit-kulturen i Thule Distrikt

Blandt nordpolens naboer

NORDBOERNE

Landnam i Grønland

Vinlandsrejserne

De sejlede bønder
Kirken i det norrøne Grønland
Tro og overtro
Klostrene
Levevis
Nordrsétur
Grønlands statsretslige stilling
Norboernes kulturelle identitet
Den norrøne død
De norrøne områder i dag

MELLEMPERIODEN

KOLONITIDEN

Hans Egede
Kolonistyrets udvikling
Forstanderskaberne
Levevilkår sidst i 1800-tallet
Grønlands styrelse
Striden med Norge
Grønlandsdebatten i mellemkrigstiden
Var Grønland en koloni?

ØSTGRØNLAND

Sydøstgrønland
Kolonien Ammassalik
Nordøstgrønland
De store slædeekspeditioner
1906-08: Danmark-ekspeditionen
1909-11: Alabama-ekspeditionen
1912: 1. Thule-ekspedition
Med fly og motorbåd

Fangstmandsperioden

Anlæggelsen af Scoresbysund

NORDGRØNLAND

Den litterære ekspedition

KRIG OG NYORDNING

Anden Verdenskrig

Krigen om vejret

Krigens dagbog

Efterkrigstiden

Den store Grønlands-kommission fra 1950

Nyordning og Grundlovsændring

Teori I: Center-periferi modellen

Grønland i 1950-erne

Thule Air Base

Hans Hedtofts forlis

G-60: Mere af det samme

Teori II: Nationalisme

HJEMMESTYRE

Lov om Hjemmestyre

SELVSTYRE

Teori III: Postkolonialisme

Selvstyreloven

Sikkerhedspolitik i Arktis

Kæmpe Eskimo: Den sproglige krænkelser

Nutidens sociale problemer

NORDØSTGRØNLAND I DAG

Nationalparken

Råstofudvinding i Nationalparken

Ittoqqortoormiit

SELVSTÆNDIGHED

Teori IV: Sammenlignende kulturanalyse

Teori V: Postkolonial nationalisme i det senmoderne

Selvstændighed

LITTERATUR

FORORD

Første gang jeg kom til Grønland, var i 1980. Sammen med nogle gode venner etablerede vi vores lille lejr i Blomsterdalen oppe bag Ammassalik - der i dag hedder Tasiilaq. Både børn og voksne havde forberedt sig grundigt hjemmefra - studeret kort og læst bøger. Alligevel var vi voksne målløse, da vi stod midt blandt røde, blå og grønne træhuse spredt op over fjeldsiderne og med isskoser drivende rundt ude på fjorden. Med børnene var det lige modsat: De vidste jo fra børnebøgerne fulde af tegninger, at sådan var Grønland - og så var der jo ingen grund til benovelse! Siden dengang har Grønland haft en særlig plads i mit hjerte!

Det er ikke forventningen med *Grønlands Historie* at give læseren en 'barnlig' oplevelse; ethvert møde med den grønlandske natur og det grønlandske samfund er stadig en benovelse værd. Men forhåbentlig kan beskrivelsen af Grønlands historie være med til at kvalificere mødet og benovelsen!

Enhver beskrivelse kan ikke andet end være subjektiv og udtryk for forfatterens valg og fravalg af stof, måden stoffet struktureres på og de vinkler det gives. Det gælder også denne bog; selv nok så mange litterære og videnskabelige referencer, rejser rundt i Grønland og selvoplevede neddyk i kulturen kan ikke give et objektive, fotografisk billede af landet, dets mennesker og dets historie. Ligesom Stefan Jonssons skitser til korttegningens udviklingshistorie i Pia Arkes smukke bog om *Scoresbysund Historier*, vil ethvert skriftligt vidnesbyrd være bærer af en tidsånd og et perspektiv på det forgangne.

Netop det kan ikke være et argument for ikke at meddele sig. Men nok et argument for at tage det meddelte med et gran salt: andre perspektiver kan forekomme, andre fortolkninger af det passerede vil kunne eksistere eller vokse frem på et senere tidspunkt.

Grønlands Historie er derfor ikke Sandheden om Grønlands historie. Derimod er det et forsøg på at skabe sammenhænge i og overblik over mere end 4500 års historie – et spænd i tid, der er ca. 15 gange større end den tid grønlændere og danskere har haft sammen siden Hans Egede grundlagde missionen og den første koloni blandt grønlænderne.

Grønland står på tærsklen til uafhængighed fra Danmark. Landets politiske elites ord og handlinger peger utvetydigt den vej. Hvordan den fremtidige relation til Danmark og Rigsfællesskabet bliver, er fortsat uvist. Uvis er også befolkningens opbakning til selvstændighed, især hvis den får meget mærkbare konsekvenser for den enkeltes pengepung og levestandard. Pengene er én faktor i dette spil; vi taler dog om et bloktilskud fra Danmark til Grønland på omkring 4 mia. kroner årligt, eller en fjerdedel af Grønlands bruttonationalprodukt. Noget andet er det sikkerhedspolitiske spil i et Arktis, der med smeltende havis og nye skibsruter bevæger sig væk fra en lavspændingssituation til en øget militær tilstedeværelse. En forståelse for fortiden og de hændelser, der har været med til at forme nutiden, er det bedste afsæt for også at sige og mene noget om fremtiden.

Derfor inddrager denne historiebog også fremtiden, for den er lige om hjørnet. Det er mit håb, at læseren vil sidde tilbage med en indsigt og forståelse, der sætter kommende storpolitiske hændelser, folkelige krav og dansk selvforståelse lidt i relief!

Bogen er tænkt til at blive læst i sin egen ret af alle med interesse for Grønland. I tilknytning til bogen udgives

desuden et opgavehæfte og en lærervejledning, således at udgivelserne tilsammen danner et undervisningsmateriale rettet mod folkeskolens ældste klassesetrin samt ungdomsuddannelserne.

Torbjørn Ydegaard
Læsø, 2021

DE ARKTISKE JÆGERKULTURER

Grundfortællingen i den grønlandske historie er den gentagne indvandring; mennesker, med rødder enten langt mod vest eller langt mod øst, er kommet vandrende eller sejlene til Grønland, har bosat sig i landet for en tid for siden at forsvinde igen. Efter nogle hundrede år gentager det sig. Igen og igen.

De forskellige arktiske jægerkulturer er kommet vestfra, fra Sibirien og det nordlige Canada. De er indvandret via Thule-området, hvor man kan se fra Canada til Grønland. Derfra har de bredt sig, nogle gange til hele Grønland, andre gange kun til dele af landet. I de arkæologiske udgravninger i Sermermiut ved Ilulissat ses det tydeligt: kulturlag og kulturløse lag veksler med hinanden og tegner fra bund til top indvandringernes og bosættelsernes tidslinje.

Den norrøne bondekultur er kommet østfra, fra Norge og Island. Nordboerne kom sejlene til Grønland og slog sig ned i Syd- og Sydvestgrønland. Også de forsvandt igen, men skabte samtidig grundlaget for de sidste tre århundreders dansk-grønlandske relation.

Med til indvandringshistorien hører derfor også den dansk-norske kolonisering fra 1721 og frem. Kolonisterne kom i første omgang fra Danmark-Norge og siden hen stort set fra Danmark. Også de kom sejlene - og i dag flyvende - til de grønlandske kyster. Og måske skal også de forsvinde igen, så landet atter kommer til at tilhøre arvtagerne fra de arktiske jægerkulturer?

Begrebsmæssigt kan man beskrive historien med ordene *kontinuitet* og *brud*. Brud for hver gang en kultur eller et folkeslag kommer ind i og senere forsvinder ud af historien.

Og kontinuitet i det faktum, at i hvert fald de arktiske jægerkulturer, på trods af åbenlyse forskelle også har meget til fælles og hver især udspringer af de givne arktiske omstændigheder.

Den grønlandske befolkning er en befolkning af indvandrere. Sådan er det nu, og sådan har det altid været.

Oversigt over kulturer, der har levet i Grønland:

- *Independence I* (2500 - 1800) fulgte nordkysten og bosatte sig i det nordøstlige Grønland.
- *Saqqaaq* (2500 - 800) kom samtidig med *Independence I*, men drejede til højre, passerede Melville Bugten og bosatte sig i Vest- og Sydgrønland. Det er den kultur, der har levet længst tid i Grønland.
- *Independence II* (800 - 100) vandrede mod nord og bosatte sig i Nordøstgrønland ned til Jameson Land.
- *Tidlig Dorset* (800 - 0), der måske har sammenhæng med *Independence II*, vandrede mod syd, rundede Kap Farvel og bosatte landet helt op til Scoresby Sund, hvor de kan have mødt *Independence II*-frænder.
- *Sen Dorset* (700 - 1300) er den eneste jægerkultur, der blev i Thuleområdet.
- *Nordbo* (985 - 1500) bestod af norske og islandske bønder med gode evner til sejlads på åbent hav. De bosatte sig i Syd- og Vestgrønland. Mødte Inuit-kultren med hvilken de ikke altid havde et fredligt naboskab.
- *Inuit-kulturen* (1200 -) bredte sig mod både nord og syd, og endte med at bosætte sig hele vejen rundt om Grønland. Inuit-folket er de direkte forfædre til nutidens grønlandske befolkning. Inuit-kulturen opdeles ofte i benævnelserne Thule, Inussuk og Inuit, men for ikke at forveksle med det geografiske Thule benyttes kun Inuit i denne bog.
- *Dansk-norsk kolonisering* (1721 -) startede med Hans Egedes missionsvirksomhed og grundlagde det nuværende grønlandske samfund.

Forhistoriens arktiske jægerkulturer

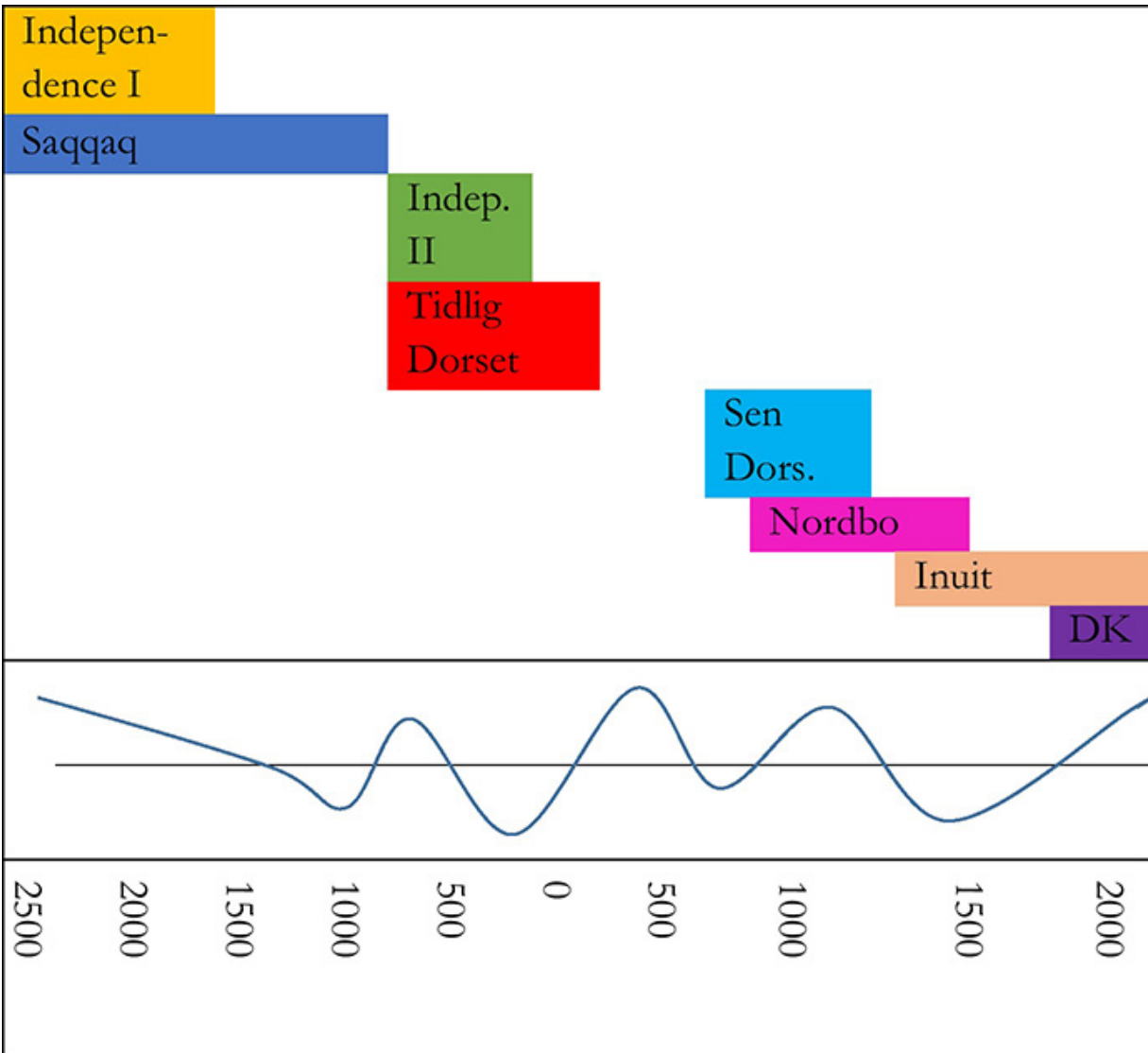
Begrebet 'forhistorisk tid' er en europæisk størrelse, der betegner tiden, før menneskene begyndte at lave skrevne beretninger om livet og de hændelser, de kom ud for. Grænsen mellem det forhistoriske og det historiske sættes altså af skriftlighed og evnen til at berette om hændelser og videregive beretninger i nedskreven form. Det er derfor en skelnen, der er opstået i de store mellemøstlige og europæiske skriftkulturer - i græsk filosofi, jødedom, kristendom og islam. For dem var og er skriftligheden den faktor, der adskiller civilisation fra vildskab og kaos. De oprindelige arktiske/grønlandske jægerkulturer har aldrig tænkt på den måde.

Samtidig er der også ofte en sammenhæng mellem skriftlighed og statsdannelse med centralmagt. Evne og magt til at lede og styre mange mennesker over store landområder bliver meget lettere, når man kan skrive og regne - tænk på juleevangeliet, hvor 'alverden skulle skrives i mandtal'.

Forhistoriens arktiske jægerkulturer er omvendt rundet af en mundtlig tradition, som vi kun kan gætte os til indholdet af. Overleveringer i form af myter, sagn og fortællinger blev givet videre fra generation til generation gennem det talte ord. For den tids mennesker var det talte ord lige så stærkt, som skriften var og er for det mellemøstlige og europæiske menneske. Derfor skelner jægerkulturerne heller ikke mellem det forhistoriske og det historiske.

Her fastholdes adskillelse baseret på skriftlighed i kildematerialet dog som et princip for overblik. Men det er altså et princip, der kan diskuteres!

Et andet argument for at fastholde adskillelsen mellem de forhistoriske og de historiske kulturer er, at nutidens grønlandske befolkning ikke er genetisk beslægtet med de forhistoriske mennesker i Grønland. Forhistoriske kulturer er ikke de nuværende grønlænderes forfædre. Kulturerne kan minde om hinanden, men det er kun et udtryk for kulturel konvergens: nye kulturer uden genetisk forbindelse til tidligere og uddøde kulturer ligner hinanden, fordi de er opstået og har eksisteret under nogenlunde den samme naturlige kontekst med de givne muligheder og begrænsninger - Arktis.

Skema over de forskellige kulturer, der har været eller er i Grønland. Den bølgende kurve viser (lidt forenklet) udsving i temperatur - dvs. perioder med lidt varmere og lidt koldere klima. Nederst står årstallene fra 2.500 fvt. til nu.

Independence I

Ligesom alle de efterfølgende arktiske jægerkulturer, der kom til Grønlands kyster, kan oprindelsen også for de første mennesker spores tilbage til det allerøstligste Sibirien. Derfra vandrede menneskene for omkring 15.000 år siden

over det dengang tørlagte Bering Stræde til Alaska. Langsomt, generation for generation trak de langs kysten af Polarhavet længere og længere mod øst.

For omkring 4.500 år siden krydsede de det smalle stræde mellem canadiske Ellesmere Island og egnene nord for det nuværende Qaanaaq. Den videre vej bragte dem til Peary Land og det nordligste Grønland. Senere fortsatte de ned ad østkysten så langt som til Wollaston Forland.

Modsat det man måske skulle tro, er Peary Land et af de største sne- og isfrie landområder i Grønland. Dengang Independence I-folket levede der, var klimaet mildere end i dag, og der var relativt mange moskus, ræve og harer på landjorden og sæl, hvalros og isbjørn i havet og på isen.

I Nordgrønland er der så lidt plantevækst, at ruiner efter fortidens mennesker ikke dækkes med blade og så videre, der bliver til jord og begraver efterladenskaberne. Teltringe, redskaber og køkkenmøddinger ligger derfor frit fremme på jordoverflader, selv efter så mange år. Landhævningen siden dengang gør, at de ældste bopladser ligger højest og længst fra stranden. Derfra bliver ruinerne yngre og yngre, desto længere ned mod vandet man kommer.

Der har siden Anden Verdenskrig været udført meget omfattende arkæologiske registreringer i Nordgrønland. Derfor har vi et ret godt billede af Independence I-folkets materielle kultur - hvordan de boede og hvordan deres redskaber så ud. Når vi kender deres redskaber, ved vi også hvilke dyr de jagede, og hvordan de gjorde det.

Man boede i telte året rundt, måske med en lav mur af sten. Taget, lavet af store skind, har været holdt oppe af drivtømmer. Drivtømmer kommer fra de sibiriske floder, og driver tværs over Ishavet. Langs de grønlandske kyster, især i Nord- og Østgrønland har der været rigeligt med drivtømmer.

Telthusene har været meget ens. Fra indgangen delte en stenlagt midtergang teltet i to halvdele. Midt i teltet blev midtergangen til et ildsted. Gulvene på hver side af

midtergangen var dækket af varme, langhårede moskusskind. Der har været god plads til en familie.

Telthusene var kønsopdelte. Kvinderne sad til venstre. Det ved vi, for det er dér, vi i dag finder synåle. Mændene sad til højre. Det er til den side, vi finder rester af jagtvåben. Man kendte ikke spæklampen, så ildstedet midt i teltet skulle give både lys og varme, samtidig med at al maden skulle koges samme sted. Moskusknogler, drivtømmer og gødning blev anvendt som brændsel.

Når alle telthusene er indrettet på samme måde, fortæller det os noget om beboernes måde at tænke på. Der har været en adskilt arbejdsdeling baseret på køn. Fra andre kulturer ved vi, at ildstedet nok har været helligt. Og vi ved, at placeringen omkring ildstedet angiver personens rang i familiens hierarki: Familiens overhoved sad længst inde. Derfra og hen mod indgangen sad man så i faldende rangorden. Sandsynligvis har teltets indretning været et spejlbillede af en guddommelig verdens indretning.

Selvom Nordøstgrønland er et meget stort landområde, har der til ethvert tidspunkt næppe boet mere end omkring 20 familier i hele området. Dyrene var trods alt få i antal og den vegetation, de skulle leve af, var sparsom. Så der var brug for store jagtmarker, hvis man skulle undgå at ødelægge bestanden.

Mange bopladser lå ved havet, der hvor isen bryder tidligt, og giver adgang til fangst af havdyr og isbjørn. Selv så langt mod nord har der været områder, hvor havet kun sjældent frøs til, sandsynligvis på grund af strømforhold. Et sådant område kaldes med et russisk ord for et *polynie*. Åbent vand tiltrækker havpattedyr og fugle, og er derfor ofte gode jagtmarker for jægerkulturerne. Nordøstvandet er et sådant kendt *polynie*, der dannes øst og syd for Nordostrundingen.

Independence I-menneskene kendte hverken til slæde, *qajaq* eller *umiaq*¹. Deres foretrukne jagtvåben var bue og pil, med spidser af sten. Med disse våben klarede de sig

godt. Vi kan se, at redskaberne har udviklet sig over tid. Så selvom man har været bundet af traditioner, har man også kunnet ny-tænke og udvikle sine redskaber.

Independence I forsvandt omkring 1.800 fvt., sandsynligvis på grund af køligere klima. Havisen er blevet tykkere. Det har givet færre sæler. Eller måske har de drevet rovdrift på moskussen, der er let at jage, men som tager lang tid om at reproducere sig selv? De har været få mennesker i antal. Det kan have givet indavl og i sidste ende ikke-levedygtige mennesker?

Yderligere læsning

- Nuka K. Godtfredsen (2010): *De første skridt*. Ilinniusiorfik, Nuuk En grafisk novelle eller tegneserie om de første mennesker i Nordgrønland. Viser redskaber, beklædning, jagt og meget andet på en meget naturtro måde - baseret på nyeste arkæologiske viden.

Saqqaq

Saqqaq-folket kom til Grønland på samme tid som Independence I-folket, det vil sige for godt 4.500 år siden. De to kulturer ligner hinanden så meget, at der måske i virkeligheden er tale om ét og samme folk. Den eneste forskel er blot, at Independence I drejede til venstre, da de kom til Grønland, mens Saqqaq drejede til højre.

Umiddelbart kan det forekomme logisk at dreje mod højre, for det er den direkte vej mod syd og et trods alt mildere klima. Men mod nord og nordøst ligger der store isfrie landsmasser med moskus og andet vildt. Mod syd møder man hurtigt Melville-bugten. Over en strækning på 300 km

skyder Indlandsisen helt ud til havet og lader kun få nunatakker² stikke op. Det er en barriere, der har holdt moskussen tilbage i Nordgrønland, og som har budt på udfordringer også for Saqqaq-folket.

Men over kom de! Og de bosatte sig på efterhånden over hele Grønland.

Ligesom Independence I i Nordgrønland boede også Saqqaq i telte året rundt, eventuelt med lave vægge af tørv og sten. Midtergang i teltet var lavet af flade kantstillede sten, med arbejdsbord, ildsted og plads til brændsel. Udgravninger viser, at man brugte kogesten. Kogesten er runde og glatte sten, der blev varmet op i ildstedet og lagt i skindposer med vand og kød. De opvarmede vandet, så det var muligt at koge kødet – man havde ikke ildfaste kogekar af sten eller keramik.

Midtergangsboligen en fysisk repræsentation af Saqqaq-folkets samfund og verdensbillede, sådan som vi også så det for Independence I. Ildstedet og midtergangen var som en dør ind til en anden, åndelig verden. Den faste arkitektur er derfor at forstå som en sikkerhed mod en uforudsigelig natur (sammenlign med nordboerne, om hvis huse man kan sige det samme!)

Man har haft hunde, men ikke slæder. Så hundene må have været brugt til jagt og til bæring af udstyr.

Saqqaq-folket var en stenalderkultur. Deres redskaber var udført i enten sten, ben, tand eller gevir. De har kunnet overleve i Arktis, fordi deres evne til at bearbejde de forskellige materialer har været højt specialiseret. Stenredskaber som pilespidser, skrabere til behandling af skind og knive har været skarpe og funktionelle. Det samme har nåle af ben. Skindsyning var en nødvendighed, for skind var eneste materiale til at lave tøj af.

Man kan se, at de har undersøgt og eksperimenteret med forskellige stentyper, for at finde de bedst egnede – det viser, at de var innovative og forsøgte at forfine deres

redskaber. Man arbejdede også med andre materialer: Drivtømmer blev brugt til blandt andet jagtvåben.

Saqqaq-kulturen er den kultur, der har overlevet længst tid i Grønland. I omkring 1.700 år var den i Grønland. I det tidsrum, og over de geografiske forskelle mellem nord og syd, øst og vest, som kulturen strakte sig over, når den at ændre sig i takt med tid og sted.

De først Saqqaq-mennesker havde faste bopladser. Senere fik de en mere halv-nomadisk tilværelse, hvor man vekslede mellem sommerbopladser inde i landet og vinterbopladser ude ved kysten. Måske skyldes ændringen, at der kom flere mennesker, og at der derfor var brug for mere land og større jagtmarker? Måske tilpassede man sig de givne forhold, hvor renerne trækker mellem sommergræsning inde ved Indlandsisen og vintergræsning ude ved kysten - og man flyttede frem og tilbage sammen med renerne?

I Diskobugten er der fundet vinterbopladser, hvor 5-10 familier har boet på samme sted, men i hver sit hus. Den mest kendte boplads i Diskobugten er Sermermiut, tæt ved Isfjorden syd for Ilulissat. Når arkæologer her graver sig ned i jorden, opstår der en tydelig profil, der veksler mellem kulturlag og kulturløse lag. Jo længere ned, desto ældre er de genstande man finder. Nedefra får man derfor disse lag: kulturløst, Saqqaq, kulturløst, tidlig Dorset, kulturløst, Inuit. De efterladenskaber, man graver frem, fortæller om livet dengang - hvad man spiste, hvilke redskaber man jagede med og så videre.

I arkæologiske udgravninger er der fundet rester af en ramme til en tromme. Det er derfor sandsynligt, at allerede Saqqaq-folket havde *angakku*³ - åndemanere - der kunne foretage sjælerejser til den åndelige verden. Dette skal ses i sammenhæng med opbygningen af telthuset med en midtergang, som porten til det åndelige, og med ildstedet som helligt.

En anden ting, der peger i retning af Saqqaq-folkets animisme⁴, er harpunspidser med dyreformer. Det kan have forbindelse til jagtdyrets sjæl, eller måske giver formen redskabet noget af dyrets egenskaber?

Saqqaq-folket har været dygtige jægere med meget specialiserede jagtredskaber tilpasset de forskellige jagt-dyr. I store dele af landet var renen det vigtigste jagtdyr sammen med sæler. Man jagede med bue og pil og med spyd. Man havde kajaklignende både og kunne fra dem sætte sælgarn og nedlægge hvaler.

Ud over sommerens rensdyrjagter inde i landet, blev somrene også brugt til sommerstævner, hvor familier fra store områder samledes - for at høre nyheder, for at finde kærester og ægtefæller, for at blive gravid og tilføre slægten nye gener, plus selvfølgelig for at handle.

Omkring år 800 fvt. forsvandt Saqqaq-folket fra Grønland.

Independence II

Omtrent samtidig med at Saqqaq-kulturen forsvinder, dukker der nye mennesker op i Nord- og Nordøstgrønland. Vi kalder dem for Independence II, men i virkeligheden er de måske blot en gruppe under den tidlige Dorset-kultur (se næste afsnit).

Independence II havde et tydeligt fokus på havet, og boede gerne en del af året ved de store *polynier* med god fangst. I øvrigt var de halvnomader, med skiftende sommer- og vinterboplads. Ofte har de boet 25-30 mennesker på samme sted. På sydspidsen af Prins Henriks Ø er der fundet en meget stor boplads, hvorfra man både har jagtet ude på isen og inde på fastlandet.

Independence II havde stadig ikke udviklet nogen form for transportmiddel - hundeslæde, kajak eller umiaq. Men de havde spæklamper lavet af fedtsten. Dermed havde de løst

en alvorlig udfordring omkring belysning, varme og kogning - for nu kunne de bruge spækket fra de nedlagte havpattedyr og var ikke længere afhængige af drivtømmer. En spæklampe er som et lille fad med skrånende bund. Øverst på fladen lægges små stykker spæk hvorfra tranen løber ned mod bunden, hvor en væge af mos i hele lampens bredde giver en klar, gul flamme. Princippet er i øvrigt også kendt fra Europa, hvor det har været benyttet indtil moderne tid.

De havde også udviklet den tværstillede kvindekniiv - *ulo*. Med den er det lettere at skrabe et skind rent for fedt.

Jagtvåbnene var lanser, spyd og harpuner, men ikke bue og pil. På havisen har man jaget isbjørn, sæl, hvalros, havfugle. På landjorden var det moskus, ræv og hare man gik efter samt ørred i elvene. En nedlagt moskus blev fragtet i hel tilstand til bopladsen. Det er lidt specielt, når man ikke havde transportmidler til rådighed - det drejer sig trods alt om dyr på 2-400 kg!

Tidlig Dorset

Den tidlige Dorset-kultur kom til Grønland samtidig med Independence II. Måske er der tale om samme folk, blot at deres veje skiltes ved Thule, så Independence II er vandret mod nordøst, nord om Grønland, og tidlig Dorset er vandret mod syd, helt ned om Kap Farvel og op ad østkysten. De kom så langt som til Jameson Land ved Scoresby Sund og kan have mødt stammefrænderne fra Independence II.

Dorset-folket er kommet til Grønland omkring år 800 fvt. De første Dorset-folk kan have mødt de sidste Saqqaq-mennesker. I hvert fald ligger de to kulturer i umiddelbar forlængelse af hinanden.

Dorset-kulturerne har navn efter Kap Dorset på det sydvestlige Baffin Island, hvor man først udgravede dens

bopladser. Dorset-kulturerne har beboet det østlige Canada og Grønland.

Dorset'erne brugte ikke bue og pil. De jagtede moskus og ren med spyd. Det samme gælder hvalros og sæl. De må have haft et omfattende fiskeri, for deres fiskespyd udvikler sig meget, med modhager som griber om fisken. Spydspidser af sten var formet, så de nemt kunne bindes på et skaft. Som noget nyt havde de til gengæld sneknive – lange knive til udkæring af sneblokke. Det tyder derfor på, at de mestrede kunsten at bygge og bo i igloo'er. Desuden havde de slæder, men ingen hunde. Så de måtte selv trække deres læs hen over sneen.

Deres beboelse vekslede mellem vinterbopladser ved havet og sommerens rensdyrjagter i indlandet. Noget tyder på, at de flere steder havde faste bopladser til brug året rundt. Herfra er de så taget på kortere eller længere fangstrejser i distriktet.

Man regner med, at de er forsvundet igen omkring år 0. Men måske er det faktisk først sket meget senere, for *Islendingabók* fortæller, at Erik den Røde i 982 godt nok fandt Sydgrønland mennesketom, men med tydelige ruiner og rester af skindbåde – og skindbåde kan ikke 'overleve' 1000 år i det fugtige sydgrønlandske klima.

Sen Dorset

Omkring år 700 evt. er en ny gruppe Dorset-folk kommet til Grønland. Ligesom den tidlige Dorset-kultur kommer denne sene kultur også fra det østlige Canada.

I Grønland holdt den sig udelukkende til landområderne nord for Melville-bugten – det nuværende Thule Distrikt. Her fandt de til gengæld noget meget værdifuldt, som tidligere kulturer i området ikke har haft adgang til; nemlig meteoritsten med et højt indhold af jern. Stenene må være faldet

ned på et tidspunkt mellem den tidligere og den sene Dorset-kultur.

I alt lå der 5-6 store meteoritblokke tæt ved den nuværende bygd Savissivik. Flere af blokkene findes nu i USA og én i København.

De sene Dorset'ere kunne ikke smede jernet, sådan vi gør det i dag over en varm esse, der blødgør det. Men de kunne koldsmede det. Det vil sige, at de kunne banke det til den ønskede form, for eksempel harpunspidser.

Jernet har nok givet folket en fordel med hensyn til udvikling af jagtredskaberne. Og så kunne jernet handles. Stammefrænder er kommet langvejs fra for at købe sig til dette vidunder-materiale, og de har betalt med kød og skind. Vi finder jernvarer fra Savissivik-meteoritterne over det meste af Grønland og i store dele af det østlige Canada.

Senere kunne Dorset-folket handle sig til jern fra nordboere, der var på fangstrejse op til Upernavik. Den sene Dorset-kultur viser derfor et trin på vejen mellem stenalderkultur og jernalderkultur.

De sene Dorset'ere drev store fællesjagter på hvalros og ren, moskus og sæl.

Deres beklædning har været af høj kvalitet. Synåle og skæreredskaber af jern gav nye muligheder, og måske har de med jernet kunne handle sig til skind, de ikke selv kunne skaffe sig fra nærområdet?

Udover nordboere på sommertogter mod nord langs Vestgrønland, har Dorset'erne også mødt de første stammer fra Inuit-kulturen, der kom til Grønland omkring år 1200. Inuit-kulturen var Dorset'erne teknisk langt overlegen, når det gælder jagtredskaber og -teknikker. De fortrængte derfor Dorset'erne fra de gode jagtområder.

Efterhånden voksede der blandt Inuit fortællinger og sagn om Dorset'erne frem. De blev kaldt for *Tunit*, Indlandsboerne, og blev efterhånden til naive kæmper, der både kunne være farlige for mennesker - og kunne gifte sig med dem!

En af historierne om *Tunit* fortæller, at deres overtøj var stort og rummeligt, og de ikke havde noget på inde under det. Når de var på åndehulsfangst, og måtte stå i flere timer ved sælens åndehul, tændte de en spæklampe inde under pelsen for at holde varmen. Når de glemte den, brændte de sig på maven!

Sagnene om *Tunit* er et eksempel på, at der kan være en sandhed gemt fortællingerne, selvom vi ikke skal tro dem på ordet.

Yderligere læsning

- Nuka K. Godtfredsen (2012): *Hermelinen*. Ilinniusiorfik, Nuuk Tegneserie (eller rettere: *grafisk novelle*) om livet i den sene Dorset-kultur. Meget naturtro tegninger, der fortæller indgående om redskaber og teknikker og hvordan vi kan forestille os Tunits tro og tankegang.

De historiske jægerkulturer

De historiske jægerkulturer har meget til fælles med de forhistoriske kulturer i Grønland. I udgangspunktet er de heller ikke skiftkulturer. Men de har eksisteret side om side med den europæiske skriftkultur, og mange ting om både deres livsførelse, religiøse antagelser og verdensanskuelser er blevet nedskrevet af europæerne – og senere også af dem selv. Derfor regnes de som historiske kulturer.

Samtidig er de de direkte og genetiske forfædre til dagens grønlandske befolkning. Derved adskiller de sig fra de forhistoriske jægerfolk, fra hvem vi ikke finder genetiske spor blandt de nulevende grønlændere.

Som indvandrende kultur kaldes den for Thule-kulturen. Senere udvikler den sig til Inussuk-kulturen, for endelig at

blive til Inuit-kulturen. For enkelhedens skyld, og for at undgå geografiske forviklinger, benyttes her Inuit om hele perioden.

Inuit-kulturen

Omkring år 1200 begynder et nyt folk at indvandre fra Canada til Grønland. Her møder de både den sene Dorset-kultur og den norrøne kultur. Vi betegner disse mennesker som Inuit⁵. De er meget fremgangsrige, og i løbet af de næste 300 år bosætter de sig hele vejen rundt om Grønland.

Inuit kom oprindeligt de fra det nordøstligste Sibirien, der hvor Beringstrædet møder Ishavet. Her havde de udviklet en avanceret kultur baseret på hvalfangst. Fra omkring år 1000 begyndte de at sprede sig mod øst til Alaska, Canada og til sidst Grønland. Hvorfor de gjorde det, ved vi ikke. Måske betød et mildere klima, at havet nord for Alaska og Canada åbnede sig og hvalerne søgte derhen – og så fulgte menneskene med. Måske pressede Djengis Khan og de mongolske krigere dem væk fra deres hjemstavn. Måske opkøbte mongolerne så meget jern til deres egen våbenproduktion, at det ikke var muligt for Inuit at handle sig til det – derfor flyttede de til bedre markeder for dette vigtige materiale. Eller måske havde de jagtet hvalerne så intensivt, at de var ved at forsvinde? Svaret ligger vel i en kombination af disse mulige svar?

Det var denne Inuit-kultur, som Hans Egede og den dansk-norske kolonisation i 1721 mødte i Grønland.

Historisk overblik

Indvandringen til Grønland er foregået over mange hundrede år. Man er kommet i små grupper og har fra Thule-distriktet bevæget begge sig veje rundt om Grønland. Udgravninger viser, at allerede i 1200-tallet havde grupper af Inuit sommerboplads så langt mod syd som Sermermiut ved Ilulissat og i indlandet ved Kangerlussuaq. Her har de mødt nordboere, der var på fangstrejse op langs kysten, på jagt efter hvalros og narhvaltand.

Af udgravninger kan vi se, at Inuit handlede med nordboerne og derigennem fik adgang til jern og norrøne genstande. De medbragte også lertøj fra Alaska. Det vil sige, at lige fra de ankom til Grønland, indgik de i et større system af handel og handelsveje.

Hundrede år senere meldes nordboernes Vesterbygd i Nuuk-fjord komplekset for forladt. Inuit bosætter sig i området. Omkring år 1400 er Inuit nået nord om Grønland, hele vejen med til Scoresby Sund. Samtidig når de frem til Sydgrønland. Nordboerne forsvinder kort efter. Inuit genbruger mange af nordboernes redskaber, eller ændrer dem til egne formål.

Selvom Sydgrønland ikke egner sig for slædekørsel, var teknikken kendt og blev husket. Man fortsatte med at have mange hunde – de gav god pels og godt kød. De grupper, der senere vandrede mod nord langs østkysten, begyndte igen at bruge hundeslæde, da de kom til de store fjorde ved Ammassalik.

I Ammassalik finder det store møde mellem de to vandringsveje sted engang i 1500-tallet. Da er der gået mange generationer siden det fælles ophav i Sibirien, og kultur og redskaber har sikkert været forskellige.

I løbet af 15-1700-tallet udvikler Inuit fangstredskaber og jagtteknik, så de tilpasses klimaet i Vestgrønland. Kajakfangst på åbent vand bliver vigtig, og kajakken og kajakteknikken udvikles til at klare vind og bølger. Af Dorset'ere og nordboere lærer man garnfangst. Og man opbygger et netværk af bytteøkonomi og handelsrejser op

og ned ad kysten. Der handles med hvalbarder fra Diskobugten, rensdyrprodukter fra indlandet ved Kangerlussuaq, fedtsten fra Kangeq ved Nuuk-fjorden og ræveskind fra Sydgrønland.

Men alt er ikke lutter idyl. I 1585 og igen i 1587 besøger englænderen John Davis nogle bopladser i Nuuk-området. Han beretter om sår og personskader blandt folk - tegn på voldelige konflikter. Davis blev nogle gange også selv mødt med aggression.

I 1600-tallet fraflyttes det nordlige Thuleområde. Måske er klimaet blevet koldere, og så er hvalerne flyttet sydpå - og så gør menneskene det også.

Med indvandringen fra Thule Distriktet øger befolkningspresset i Vestgrønland. Samtidig begynder der at komme mange europæiske hvalfangere i Davis Strædet. Nogle af dem handler også med grønlænderne. De europæiske handelsvare får indflydelse på kulturen, og bytteøkonomien internt i Grønland aftager. I 1700-tallet anslår man at der har levet 6.-10.000 Inuit i Grønland. De er nu mere bofaste end tidligere, og foretager kortere fangstrejser ud fra en fast bosættelse.

I 1721 anlægger Hans Egede mission og handelsstation i Kangeq. Nogle år senere flyttes begge dele til der, hvor Nuuk ligger i dag. Denne og de senere kolonier og handelsstationer gjorde Inuits handelsrejser overflødige. Englænderen Clavering møder i 1823 de sidste Dorset-mennesker i Nordøstgrønland. Da senere opdagelsesrejsende kommer til området er de forsvundet. Gustav Holm møder i 1884 de sidste rester af den oprindelige Inuitkultur i Ammassalik.

Den sidste Inuit-indvandring til Grønland finder sted i 1865, hvor en gruppe *Inuhuit* bosætter sig i Thule Distriktet. Samtidig flytter store dele af Sydøstgrønlands befolkning til Sydgrønland, hvor forholdene er lettere - og hvor der er handelsstationer.

Den materielle kultur

Husene var oprindeligt små en-families huse på ca. 4x5 meter. De var bygget af sten og tørv mens taget, der var dækket af tørv, blev holdt oppe af hvalknogler. En nedgravet husgang fungerede som varmelås og holdt den varme luft inde i huset. Gulvet var bygget af flade sten.

Der var en briks i hele husets bredde bag til, hævet 50 cm over gulvet. Husene fulgte altså en helt anderledes grundplan end tidligere jægerkulturers huse og telte. Ildstedet midt i huset er nu forsvundet og erstattet med spækلامper, der har plads op ad husets forvæg.

På briksen sov og spiste man, og her foregik næsten al indendørs aktivitet.

Ved siden af husene havde man kødgrave. I det kolde klima kunne kød opbevares udendørs. Kødet var dækket til med store sten, så hunde og rovdyr ikke kunne komme til det.

Fangstredskaber og -teknikker var meget veludviklede og tilpasset de mange forskellige fangst dyr.

Fra umiaq kunne man i fællesskab fange store hvaler. Ved hvalfangst blev bådene roet af mænd. Med harpuner kunne man sætte oppustede blærer fast i hvalerne. Jo flere harpunspidser med fangstblærer, man fik sat i hvalen, desto hurtigere blev den træt. Når den var blevet træt og bare lå i overfladen, sprang en mand fra umiaq'en over på dets ryg, og dræbte den med en lanse ned gennem dens åndehul. For at kunne overleve at falde i det kolde vand var manden på hvalens ryg iklædt en såkaldt springpels af vandtæt skind. Det er en heldragt, der dækkede både hænder og fødder, og som spændtes tæt om ansigtet. Manden kunne kravle ind i dragten gennem et hul foran - hullet kunne også lukkes helt vandtæt. På grund af luften inde i springpelsen ville manden kunne flyde, indtil han blev samlet op.

Sæler blev taget af den enkelte fanger i kajak. Redskaberne var de samme som til hvalfangst, men mindre og lettere. For at kunne kaste harpunen rigtigt langt benyttede man et kastetræ på ca. 50 cm. Det forlængede éns kastearm og øgede dermed styrken i kastet.

Som noget nyt havde Inuit-folket hundeslæder. Dermed fik de meget større hurtighed og rækkevidde, både under jagter og når de flyttede. Derfor kunne de så hurtigt brede sig langs kysterne. Og med hundeslæde var Melvillebugten, der holdt de tidligere kulturer tilbage, lettere at rejse over.

Man brugte også bue og pil. Gode, elastiske buer er næsten umulige at lave af drivtømmer. I stedet brugte man strimler af hvalbarde lagt ovenpå hinanden som en bladfjeder. Der er også fundet eksempler på slynger og bola'er.

Til laksefiskeri i elvene brugte man lystre. På de lange skafter var der monteret to arme af ben eller tand på ca. 15 cm. På indersiden af disse arme var udskåret tænder, som holdt fisken fast.

Kvindernes arbejde var knyttet til bopladsen, men var lige så vigtig for befolkningens overlevelse som mændenes jagt.

Når manden kom hjem med fangst, var det kvindens arbejde at flæns og pelse de nedlagte dyr. Til det brugte hun en *ulo* - en kniv med tværstillet blad. Kødet skulle skæres fra til menneskeføde. Skindet skulle skrubes for fedt og spæk og behandles, så det kunne bruges til beklædning. Spæk skulle gemmes til lamperne - og som menneskeføde. Af senerne skulle der laves sytråd.

Kvinderne skulle holde spækklampen ved lige, så den lyste og varmede, men ikke oste. Til at regulere flammen brugte de en lampepind. Gik flammen ud, og man ikke havde en anden lampe, hvorfra man kunne låne ild, måtte man tænde op igen med et drillbor. Ved Qilakitsoq syd for Uummannaq fandt man i 1972 otte mumier - seks kvinder og to børn - sandsynligvis fra 1400-tallet. Undersøgelser viste, at i hvert fald én af kvinderne havde meget sod i lungerne, meget

mere end vi ser i nutidens byer med høj luftforurening. Grunden er hendes konstante arbejde med spækklamperne og at det meste af hendes arbejde i øvrigt er foregået indendørs.

Det vigtigste kvindearbejde var dog syning og reparation af skindtøjet. Mestrede hun ikke dette håndværk til perfektion, kunne manden omkomme ude i den voldsomme natur, når han var på jagt.

Der blev brugt skind og pels af sæl, ræv og hund. Og der blev benyttet fugleskind, hvor fjerene endnu sad på. Med fjerene vendt ind mod huden var det et meget varmt stykke tøj. Til brug i kajak syede man tarmskinsanorak. Den var vandafvisende og lys, og kamuflerede fangeren, så sælen antog ham for at være et stykke is.

Synåle kunne laves af ben eller meteorit-jern fra Savissivik - eller man kunne handle sig til nåle hos nordboerne.

Andre redskaber fundet i udgravninger:

- Fladt redskab af barde til at banke sne af tøjet og ud af pelsen
- Snekniv
- Tørvehakke af hval-ribben
- Baljer af tøndestave - norrøn teknik tillært af Inuit-folket.

I udgravninger er der også fundet handelsvarer eller efterladenskaber, der kommer fra nordboerne:

- Dukker forestillende Inuit-børn, men med studshætte!
- Skakbrikker
- Uldstof
- Klokkemetal

Hele den materielle kultur viser et innovativt samfund, der hviler i sig selv, men handler med andre mennesker og optager brugbare elementer, hvor man finder dem!